

УДК 159.923:378.091.26
DOI <https://doi.org/10.32782/2312-8437.54.2024-2.8>

ХАВУЛА Роман – кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100 (romankhavula@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8240-0184>

СУЧАСНА ПСИХОЛОГІЯ МІЖСОБИСТІСНОЇ ВЗАЄМОДІЇ: РІЗНОВЕКТОРНІСТЬ ДОСЛІДЖЕНЬ

Анотація. Мета роботи. У статті здійснено узагальнений огляд поліваріантності висвітлення особливостей психології взаємодії, зокрема типові тематичні вектори й підходи засвоєння наукових знань з психології міжособистісної взаємодії.

Методологія дослідження базується на методах науково-теоретичного вивчення: аналізу, синтезу, абстрагування, узагальнення, що дало змогу встановити специфіку сучасних різновекторних досліджень у галузі психології міжособистісної взаємодії.

Наукова новизна. Здійснено огляд науково-психологічної джерелознавчої бази з проблем психології міжособистісної взаємодії. Розкрито поняття міжособистісної взаємодії у широкому та вузькому розумінні. Виявлено, що психологічне вивчення особливостей взаємодії постає одним з домінуючих векторів наукового пошуку. Систематизовано знання про особливості готовності до взаємодії, умови міжособистісної взаємодії, що спричинені новим суспільним етапом, позитивну взаємодію, яка виступає потужним мотивуючим чинником навчання. Констатується, що здобувачу вищої освіти необхідно знати фундаментальні особливості допомагаючих взаємин.

Висновки. Розкрито мету навчальної дисципліни «Психологія міжособистісної взаємодії», загальні та спеціальні компетентності, якими оволодіватиме студент під час її вивчення, та програмні результати навчання. Обґрунтовано доцільність включення в освітньо-професійну програму для підготовки практичних психологів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 053 «Психологія» навчальної дисципліни «Психологія міжособистісної взаємодії» та наведено орієнтовний перелік тематики аудиторних занять. Вивчення сучасних концепцій міжособистісної взаємодії дозволить здобувачам вищої освіти розв'язувати складні спеціалізовані завдання та практичні проблеми у сфері психології міжособистісної взаємодії, володіти навичками допомагаючих взаємин. Засвоєння основ проблеми розвивальної взаємодії викладача та студентів допоможе студентам засвоїти способи ефективного подолання психологічних бар'єрів у перманентному процесі діалогічного спілкування суб'єктів освітньої діяльності.

Ключові слова: взаємодія, особливості взаємодії, міжособистісна взаємодія, конфліктна взаємодія, педагогічна взаємодія, освітньо-професійна програма, спеціальні компетентності, результати навчання.

KHAVULA Roman – Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Department of Psychology, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24, Ivan Franko Str., Drohobych, Ukraine, postal code 82100 (romankhavula@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8240-0184>

MODERN PSYCHOLOGY OF INTERPERSONAL INTERACTION: MULTI-VECTORIALITY OF RESEARCH

Abstract. Purpose of the work. The article provides a generalized review of the polyvariance of highlighting the features of the psychology of interaction, in particular, typical thematic vectors and approaches to mastering scientific knowledge in the psychology of interpersonal interaction.

The research methodology is based on the methods of scientific and theoretical study: analysis, synthesis, abstraction, generalization, which made it possible to establish the specifics of modern multi-vector research in the field of psychology of interpersonal interaction.

Scientific novelty. *A review of the scientific and psychological source base on the problems of the psychology of interpersonal interaction is carried out. The concept of interpersonal interaction in a broad and narrow sense is discovered. It is revealed that the psychological study of the features of interaction is one of the dominant vectors of scientific research. The knowledge about the peculiarities of readiness for interaction, the conditions of interpersonal interaction caused by the new social stage, positive interaction, which is a powerful motivating factor of learning, is systematized. It is stated that a higher education applicant needs to know the fundamental peculiarities of helping relationships.*

Conclusions. *The purpose of the academic discipline “Psychology of Interpersonal Interaction”, general and special competencies that a student will master when studying it, and program learning outcomes are revealed. The feasibility of including the academic discipline “Psychology of Interpersonal Interaction” in the educational and professional program for training practical psychologists of the first (bachelor’s) level of higher education in the specialty 053 “Psychology” is substantiated and an approximate list of topics for classroom lessons is given. Studying modern concepts of interpersonal interaction will allow higher education students to solve complex specialized tasks and practical problems in the field of psychology of interpersonal interaction, to have skills of helping relationships. Mastering the basics of the problem of developmental interaction between a teacher and students will help students learn ways to effectively overcome psychological barriers in the permanent process of dialogical communication of subjects of educational activity.*

Key words: *interaction, features of interaction, interpersonal interaction, conflict interaction, pedagogical interaction, educational and professional program, special competencies, learning outcomes.*

Постановка проблеми. У сучасній психології важливу роль відіграє дослідження взаємодії між індивідами, соціальними групами та культурами, оскільки психологічні процеси формуються в контексті взаємодії різних чинників. Однією з основних проблем психологічної науки є різновекторність досліджень, яка полягає у суперечливості підходів, методів та теоретичних орієнтацій. На тлі різноманіття досліджень у межах психології взаємодії часто спостерігається відсутність єдиного підходу до інтеграції теоретичних концепцій, що призводить до фрагментації знань. Актуальність цієї проблеми зумовлена постійними змінами у соціальних умовах, розвитку технологій та зростанням різноманітності соціальних, культурних процесів, що впливають на міжособистісну та групову взаємодію. Сучасні психологічні дослідження, часто характеризуються мультидисциплінарним підходом, потребують перегляду наявних моделей взаємодії з урахуванням нових теоретичних та емпіричних здобутків. Таким чином, необхідно систематизувати різновекторні напрями досліджень у психології міжособистісної взаємодії, визначити основні концептуальні і методологічні підходи, що сприяють глибшому розумінню психологічних механізмів соціальної взаємодії, а також виокремити ключові аспекти, що вимагають подальших наукових розвідок.

Аналіз досліджень. Теоретичні та емпіричні дослідження особливостей міжособистісної взаємодії у сучасній психології набувають усе більшої актуальності, зокрема в українській науковій спільноті. Наукові доробки багатьох українських науковців характеризуються поліваріантністю, багатогранністю та різновекторністю. Методологічні координати психологічного вивчення проблеми взаємодії суб’єктів освітнього простору, психологічні характеристики взаємодії та особливості психолого-педагогічної взаємодії суб’єктів у різних сегментах освітнього простору, а також вікові та індивідуальні аспекти взаємодії суб’єктів освітнього простору в контексті розвитку особистості розкриті різними науковцями у монографії «Психологічні виміри особистісної взаємодії суб’єктів освітнього простору в контексті гуманістичної парадигми» (Максименко, 2020); Р.А. Мороз розкриває особливості профілактики та подолання труднощів міжособистісної взаємодії батьків і дітей: основні параметри створення безпечного сімейного середовища (Мороз, 2023); В.А. Лавріненко досліджував міжособистісну взаємодію у неформальних об’єднаннях як чинник розвитку ціннісно-сміслової свідомості підлітків (Лавріненко, 2018); Л.П. Журавльова та М.М. Шпак вивчають емпатію як психологічний механізм розвитку

міжособистісного емоційного інтелекту; обґрунтовують роль емпатії у розвитку міжособистісного емоційного інтелекту, функціональні характеристики якого репрезентуються у соціальній взаємодії та спілкуванні (Журавльова, Шпак, 2015); Л.П. Журавльова в процесі вивчення дисципліни «Психологія емпатії» одним з основних завдань виокремлює розвиток навичок, необхідних для реалізації емпатійної взаємодії та висвітлює специфіку емпатійної міжособистісної взаємодії (Журавльова, 2017); Т.В. Коломієць створила теоретичну структурно-динамічну модель емпатійної міжособистісної взаємодії, відповідно до якої у процесі міжособистісного контакту емпатія репрезентується як умова, чинник, механізм та функція кожного елементу мікрорівня міжособистісної взаємодії (Коломієць, 2015); М.М. Наконечна висвітлює психологічний зміст допомоги іншому (взаємодії з іншим), який полягає у сприянні входженню іншої людини у стан суб'єктності, (Наконечна, 2019); А.Н. Гірняк досліджує модульно-розвивальну взаємодію як одну з атрибутивних характеристик-параметрів однойменної новаторської освітньої моделі, що відзначається самобутнім інноваційно-психологічним кліматом (Гірняк, 2020). Р.М. Хавула розкриває типові тематичні вектори й підходи вивчення феноменів психологічного впливу під час викладання дисципліни «Психологія соціальної взаємодії» (Хавула, 2024).

Матеріали дисертаційних робіт, у яких розкриті індивідуально-психологічні особливості конфліктності як властивості особистості (Ульянова, 2016); психологічні основи педагогічної взаємодії (Велитченко, 2006), також можуть бути використані в освітньому процесі вищих навчальних закладів для впровадження навчальної дисципліни «Психологія міжособистісної взаємодії». Таким чином, аналіз наукових досліджень і публікацій свідчить про багатогранність і розмаїття напрямів у психології міжособистісної взаємодії, що дозволяє отримати цілісне уявлення про механізми соціальних зв'язків. Це вимагає подальших наукових розробок і узагальнень різноманітних підходів для створення інтегрованої теорії, що відображає всі аспекти психології міжособистісної взаємодії в умовах сучасного суспільства.

Мета статті – розкрити особливості поліваріантності висвітлення особливостей психології взаємодії, зокрема типові тематичні вектори й підходи до засвоєння наукових знань з психології міжособистісної взаємодії.

Виклад основного матеріалу. Сучасна психологія взаємодії все більше зосереджується на вивченні багатогранних аспектів міжособистісної та соціальної взаємодії, які стають актуальними у зв'язку зі швидкими змінами у суспільстві, технологіями та глобалізаційними процесами. Оскільки у попередній публікації «Сучасна психологія соціальної взаємодії: різновекторність досліджень» було висвітлено психологічні аспекти викладання дисципліни «Психологія соціальної взаємодії» на другому магістерському рівні вищої освіти за спеціальністю 053 «Психологія» (Хавула, 2024), тому одним із ключових напрямів нашого аналітичного огляду є систематизація типових тематичних домінант, які формують сучасний дискурс під час викладання дисципліни «Психологія міжособистісної взаємодії» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 053 «Психологія». Особливий інтерес викликають дослідження міжособистісної взаємодії, яка є основою соціального буття людини. Таким чином, наше дослідження спрямоване на глибший аналіз сучасних тенденцій психології міжособистісної взаємодії, що дозволить виявити ключові наукові орієнтири, поглибити розуміння міжособистісних і групових процесів, а також сприяти розробці практичних рекомендацій для підвищення ефективності комунікації та співпраці в різних соціальних сферах.

Міжособистісна взаємодія у широкому розумінні – це форма життєдіяльності людей, спосіб передачі форм культури і суспільного досвіду, що приводить до взаємних змін їхньої поведінки, діяльності, відносин і установок. У вузькому розумінні – система взаємозумовлених індивідуальних дій, пов'язаних циклічною причинною залежністю, цілеспрямована активність окремих людей із метою взаємопізнання, взаєморозуміння й інтеграції індивідуально-особистісних якостей, мотивів, цілей, поглядів, досвіду для налагодження конструктивних взаємин та ефективного здійснення спільної діяльності. У процесі міжособистісної взаємодії як поліфункціонального явища суб'єктивний світ однієї людини розкривається для іншої, особистість самовиражається і самостверджується, виявляючи свої індивідуальні властивості, реалізуючи багато соціальних функцій. Основні ознаки міжособистісної взаємодії: предметність – наявність мети (об'єкта); експлікованість – доступність для стороннього спостереження і реєстрації; ситуативність – досить жорстка регламентація конкретними умовами тривалості.

Позитивна міжособистісна взаємодія відіграє ключову роль у формуванні сприятливого середовища для навчання, виступаючи потужним мотиваційним чинником, який стимулює як пізнавальну, так і соціальну активність учасників освітнього процесу. Забезпечення конструктивних і гармонійних взаємин між учнями, студентами, педагогами та батьками є важливим завданням, вирішення якого значно впливає на ефективність навчально-виховного процесу. Організація належних взаємин передбачає створення умов, у яких кожен учасник освітнього середовища відчуває підтримку, повагу та довіру. Така взаємодія сприяє формуванню психологічного комфорту, що, своєю чергою, позитивно позначається на когнітивному розвитку, емоційному стані та соціалізації особистості. Особливо актуальним є питання забезпечення конструктивного діалогу, який базується на емпатії, активному слуханні та взаєморозумінні. Крім того, позитивна взаємодія слугує засобом запобігання конфліктам і стресовим ситуаціям у навчально-виховному процесі. Її роль особливо важлива в умовах сучасних викликів, таких як швидка цифровізація освіти, соціальна різноманітність і зростаючий рівень емоційного навантаження на учасників освітнього процесу. Впровадження інноваційних підходів, таких як інтерактивні методи навчання, створення позитивної атмосфери в класі чи аудиторії, значно підвищує рівень залученості та мотивації учнів та студентів. Таким чином, позитивна міжособистісна взаємодія є не лише передумовою успішного навчання, а й важливим чинником формування гармонійної особистості. Вона має стати пріоритетним напрямом діяльності освітніх установ, спрямованої на розвиток ефективних комунікаційних практик та створення комфортного психологічного клімату, що сприяє всебічному розвитку учнів та досягненню високих результатів у навчально-виховному процесі.

І.М. Коновальчук у своїй дисертаційній роботі на основі синтезу категоріальних ознак понять «готовність» і «взаємодія» розглядає поняття «готовність до взаємодії» як оптимальний стан психофізіологічних, особистісних, пізнавальних систем особистості, що визначає її здатність до спілкування, спільної діяльності та встановлення міжособистісних стосунків. Основою для здійснення міжособистісної взаємодії є цілеспрямована активність її суб'єктів щодо сприйняття, розуміння, підтримки чи зміни установок, поглядів, намірів, дій один одного. Основними умовами міжособистісної взаємодії виступають: узгодженість спільної мети діяльності та засобів її досягнення; незначна кількість учасників, що уможливорює їх безпосередні контакти, взаємовідношення, взаємовплив і взаємозумовленість їхніх мотивів і дій; особистісно орієнтована модель взаємин, яка передбачає повагу й довіру до партнерів, взаєморозуміння, безумовне прийняття їхніх індивідуальних особливостей, взаємну емпатію; значимість індивідуально-особистісних якостей, емоційних станів учасників взаємодії, які виступають психологічними домінантами їхніх взаємин і поведінки (Коновальчук, 2019, с. 36).

М.М. Наконечна розглядає допомогу іншому актом взаємодії, яка може бути як структурованою, так і неструктурованою, як вільною від приписів, так і заформалізованою (наприклад, у випадках, де форма спілкування жорстко регламентована, але це не виключає можливість дій допомоги). Допомагаюча взаємодія дає змогу іншій людині краще усвідомити себе, зайняти особистісну позицію, бути суб'єктною. Це є головним у справжній допомозі іншому та умовою успішності психотерапії. Людині дається можливість зробити кроки у напрямі конструктивних змін, тобто особистісно розвиватися (Наконечна, 2019, 15). Допомагаючі взаємини мають бути спрямовані на покращання життєдіяльності, розвиток зрілості та особистісне зростання. Психологічними умовами ефективності допомагаючих взаємин є конгруентність, емпатія та безумовне прийняття іншої людини. В результаті допомагаючих відносин інша людина стає більш цілісною особистістю, стає здатною до самовираження та до розуміння і сприйняття оточення. Суттєвим для розуміння допомоги іншому в контексті психологічної науки є визнання діалогічного характеру допомагаючої взаємодії, аналіз її гуманістичних передумов (правдивість, емпатія та сприйняття іншої людини), а також розгляд її як засобу розвитку особистості (Наконечна, 2019, с. 22).

У монографічному дослідженні А.Н. Гірняк, яке присвячене модульно-розвивальній взаємодії, підкреслюється, що генеральна лінія змін у внутрішньому світі особистості проходить через її конкретну взаємодію з актуальною життєвою – ігровою, трудовою, навчальною та іншою ситуацією. Саме всепроникні впливи плинних ситуацій зумовлюють змінні чи сукупні мікророзрушення у сферах розвитку особистості. Конструктивне полідіалогічне протистояння учасників інноваційного оргпроцесу, яке сутнісно притаманне модульно-розвивальній взаємодії, втілюється у послідовному ланцюзі навчально-ситуативних конфліктів, котрі

вимагають не тільки розумового і чуттєвого напруження, а й вольового та духовного зосередження, межових переживань і максимально можливої самореалізації. Квінтесенція нової освітньої системи якраз і полягає в надінтенсивній внутрішній роботі студента над самим собою, яка стимулює максимально повне виявлення його психо-духовних можливостей, а тому наближує соціокультурну зрілість. Розвивальна взаємодія викладача та студентів, яка функціонує у соціально-культурно-психологічному просторі-часі, науковими засобами описує зміст оптимальних психологічних впливів учасників навчання один на одного, є чинником зростання внутрішніх потенцій контактуючих осіб. Останні забезпечують відкритий, гуманно насичений організаційний клімат, інтеграцію та координацію соціально-рольових функцій і дій кожного учасника полівмотивованих взаємин (Гірняк, 2020, с. 90).

Метою викладання навчальної дисципліни «Психологія міжособистісної взаємодії» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 053 «Психологія» є ознайомлення студентів з базовими категоріями у галузі психології міжособистісної взаємодії, сутністю комунікативної і закономірностями конфліктної взаємодії та особливостями попередження (профілактики) конфліктної взаємодії, а також забезпечення формування спеціальних (фахових, предметних) компетентностей спеціальності. Під час вивчення навчальної дисципліни здобувачі освіти повинні оволодіти відповідними програмними компетентностями. Результатом вивчення дисципліни є формування загальних компетентностей, а саме: здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями та здатність генерувати нові ідеї (креативність). Основними фаховими (спеціальними) компетентностями, якими необхідно оволодіти здобувачам вищої освіти, є здатність до розуміння природи поведінки, діяльності та вчинків та здатність організовувати та надавати психологічну допомогу (індивідуальну та групову). Програмні результати навчання, якими має оволодіти здобувач вищої освіти, полягають у здатності формулювати думку логічно, доступно, дискутувати, обстоювати власну позицію, модифікувати висловлювання відповідно до культуральних особливостей співрозмовника та здійснювати реферування наукових джерел, обґрунтовувати власну позицію, робити самостійні висновки.

До запланованих результатів навчання входять такі: знання та розуміння предметної галузі психології міжособистісної взаємодії; знання методів психологічного дослідження міжособистісних взаємин; застосовування теоретичних знання у практичній роботі, володіння методами психологічного дослідження міжособистісних стосунків; знання особливостей педагогічної взаємодії; володіння навичками розвитку емпатійної міжособистісної взаємодії; володіння навичками розвитку конфліктологічної компетентності; володіння навичками проведення тренінгових вправ для вирішення конфліктів, налагодження ефективної міжособистісної взаємодії; здатність розв'язувати складні спеціалізовані завдання та практичні проблеми у сфері психології міжособистісної взаємодії, володіння навичками допомагаючих взаємин.

У процесі вивчення дисципліни «Психологія соціальної взаємодії» доцільно розглядати такі теми, як: фундаментальні особливості міжособистісної взаємодії; методи психологічного дослідження міжособистісних взаємин; структура міжособистісної взаємодії; місце психології міжособистісних взаємин серед інших наук; емпатія як чинник міжособистісної взаємодії; атракція в міжособистісних взаєминах; індивідуально-психологічні особливості конфліктності як властивості особистості; психологічні особливості міжособистісних конфліктів, сімейні та педагогічні конфлікти; засади формування готовності до міжособистісної взаємодії у ситуації конфлікту дітей з батьками; психологічні особливості розвитку конфліктологічної компетентності; психологічна природа допомоги іншому як засобу розвитку і саморозвитку особистості; психологія педагогічної взаємодії.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, психологічне вивчення окресленої проблематики постає одним з домінуючих векторів наукового пошуку у сучасній науці. Узагальнюючи, зазначимо, що збільшення кількості науково-психологічних досліджень, пов'язаних з особливостями міжособистісної взаємодії, набувають усе більшої актуальності насамперед через російсько-українську війну. Оволодіння здобувачами вищої освіти типами, стилями, стратегіями, методами та особливостями попередження конфліктної взаємодії стане основою для розвитку допомагаючої взаємодії, реалізації запланованих результатів навчання, формування загальних і фахових (спеціальних) компетентностей та оволодіння програмних результатів навчання, передбачених в освітньо-професійній програмі для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 053 «Психологія».

Перспективами подальших досліджень вбачаються у вивченні особливостей міжособистісної взаємодії на різних етапах онто- та соціогенезу особистості, а також у апробації напрацьованих українських та зарубіжних науковців у процесі проведення лекційних і практичних занять з дисципліни «Психологія міжособистісної взаємодії».

Література

- Велитченко Л.К.** Психологічні основи педагогічної взаємодії : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора психологічних наук. Київ, 2006. 44 с.
- Гірняк А.** Психологія модульно-розвивальної взаємодії : монографія. Тернопіль : ВПЦ «Університетська думка», 2020. 376 с.
- Журавльова Л.П.** Психологія емпатії : монографія. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2007. 328 с.
- Журавльова Л.П., Шпак М.М.** Емпатія як психологічний механізм розвитку міжособистісного емоційного інтелекту. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, 2015. № 3 (25). С. 85–88.
- Коломієць Т.В.** Особливості емпатійної міжособистісної взаємодії в юнацькому віці : дис. ... кандидата психологічних наук : 19.00.07. Житомир, 2015. 197 с.
- Коновальчук І.М.** Формування готовності майбутніх учителів початкової школи до міжособистісної взаємодії у ситуації конфлікту дітей з батьками : дис. ... кандидата педагогічних наук : 13.00.04. Житомир, 2019. 224 с.
- Лавріненко В.А.** Міжособистісна взаємодія у неформальних об'єднаннях як чинник розвитку ціннісно-смыслової свідомості підлітків : дис. ... кандидата психологічних наук : 19.00.07. Полтава, 2018. 329 с.
- Наконечна М.М.** Допомога іншому: психологічні аспекти : монографія. 2-ге вид. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2019. 140 с.
- Психологічні виміри особистісної взаємодії суб'єктів освітнього простору в контексті гуманістичної парадигми : монографія / за науковою редакцією академіка НАПН України С.Д. Максименка. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2020. 220 с.
- Психологія емпатії : методичні рекомендації / Л.П. Журавльова, Т.В. Коломієць, А.І. Литвинчук, Т.В. Можаровська. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2017. 42 с.
- Ульянова Т.Ю.** Індивідуально-психологічні особливості конфліктності як властивості особистості : дис. ... кандидата психологічних наук : 19.00.01. Одеса, 2016. 276 с.
- Формування безпечного освітнього простору закладу освіти в діяльності працівників психологічної служби / авт. кол. В.В. Байдик, Мороз М.В. та ін. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2023. 111 с.
- Хавула Р.М.** Сучасна психологія соціальної взаємодії: різновекторність досліджень. *Проблеми гуманітарних наук. Серія: Психологія*. Видавничий дім «Гельветика», 2024. Вип. 53. С. 80–85. <https://doi.org/10.32782/2312-8437.53.2024-1.12>.

References

- Velytchenko, L.K.** (2006). *Psykholohichni osnovy pedahohichnoi vzaiemodii* [Psychological foundations of pedagogical interaction]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
- Hirniak, A.** (2020). *Psykholohiia modulno-rozvyvalnoi vzaiemodii* [Psychology of modular-developmental interaction]. Ternopil: VPTs «Univrsytetska dumka» [in Ukrainian].
- Zhuravlova, L.P.** (2007). *Psykholohiia empatii* [Psychology of empathy]. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka [in Ukrainian].
- Zhuravlova, L.P., & Shpak, M.M.** (2015). *Empatiia yak psykholohichni mekhanizm rozvytku mizhosobystisnoho emotsiinoho intelektu* [Empathy as a psychological mechanism for the development of interpersonal emotional intelligence]. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, 3 (25), 85–88 [in Ukrainian].
- Kolomiets, T.V.** (2015). *Osoblyvosti empatiinoi mizhosobystisnoi vzaiemodii v yunatskomu vitsi* [Features of empathic interpersonal interaction in adolescence]. Zhytomyr. *Candidate's thesis* [in Ukrainian].
- Konovalchuk, I.M.** (2019). *Formuvannia hotovnosti maibutnikh uchyteliv pochatkovoii shkoly do mizhosobystisnoi vzaiemodii u sytuatsii konfliktu ditei z batkamy* [Formation of readiness of future primary school teachers for interpersonal interaction in a situation of conflict between children and parents]. Zhytomyr. *Candidate's thesis* [in Ukrainian].
- Lavrinenko, V.A.** (2018). *Mizhosobystisna vzaiemodiia u neformalnykh ob'iednanniakh yak chynnyk rozvytku tsinnisno-smyslovoi svidomosti pidlitkiv* [Interpersonal interaction in informal associations as a factor in the development of value-meaning consciousness of adolescents]. *Candidate's thesis*. Poltava [in Ukrainian].
- Nakonechna, M.M.** (2019). *Dopomoha inshomu: psykholohichni aspekty* [Helping others: psychological aspects]. Nizhyn: NDU im. M. Hoholia [in Ukrainian].

- Maksymenko, S.D.** (2020). *Psykhologichni vymiry osobystisnoi vzaiemodii sub'iektiv osvithnoho prostoru v konteksti humanistychnoi paradyhmy* [Psychological dimensions of personal interaction between subjects of the educational space in the context of the humanistic paradigm]. Kyiv: Vydavnychy Dim «Slovo» [in Ukrainian].
- Zhuravlova, L.P., Kolomiets, T.V., Lytvynchuk, A.I., & Mozharovska, T.V.** (2017). *Psykhologhiia empatii* [Psychology of empathy]. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka [in Ukrainian].
- Ulianova, T.Yu.** (2016). Indyvidualno-psykhologichni osoblyvosti konfliktnosti yak vlastyvosti osobystosti [Individual psychological features of conflict as a personality trait]. *Candidate's thesis*. Odesa [in Ukrainian].
- Baidyk, V.V. & Moroz, M.V.** (2023). *Formuvannia bezpechnoho osvithnoho prostoru zakladu osvity v diialnosti pratsivnykiv psykhologichnoi sluzhby* [Formation of a safe educational space in an educational institution in the activities of psychological service workers]. Kyiv: UNMTs praktychnoi psykhologhii i sotsialnoi roboty [in Ukrainian].
- Khavula, R.M.** (2024). Suchasna psykhologhiia sotsialnoi vzaiemodii: riznovektornist doslidzhen [Modern psychology of social interaction: diversity of research]. *Problemy gumanitarnyh nauk. Serija: Psyhologija*. Vydavnychyj dim «Gel'vetyka» – *Problems of the Humanities. Series: Psychology*. Helvetica Publishing House. Issue 53, 80–85. <https://doi.org/10.32782/2312-8437.53.2024-1.12> [in Ukrainian].